

1. НАУКА – ПРАКТИЦІ

Юрій Мефодійович Ковальчук,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу діагностики обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0001-6686-3579>

УДК 159.9.07

DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2\(89\)-5-15](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-2(89)-5-15)

ОБДАРОВАНІСТЬ: ВІД СТИХІЇ ДО ПРИНЦИПІВ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Анотація.

Зміст статті репрезентує спробу аналізу можливості екстракції з поширених імпліцитних і виражених способів розпізнавання обдарованості, що склалися та використовуються стихійно в емпіричній суспільній практиці, принципів науково перевіреної й обґрунтованої її ідентифікації. Позитивне припущення щодо реалістичності такої можливості базується на ідеї взаємодії між емпіричною стихійною і науковою сферами ідентифікації обдарованості. Ця взаємодія здійснюється, на думку автора, завдяки роботі механізму взаємної інфільтрації змісту, ефект якої полягає в тому, що ті засоби виявлення й оцінкового визначення обдарованості, які використовуються в галузі наукової ідентифікації, розроблені на основі емпіричної інформації, що була інфільтрована зі сфери ненаукової стихійної ідентифікації, а ті способи, що використовуються в цій сфері, зазнають змін під впливом інфільтрації змісту зі сфери наукової ідентифікації. Екстракцію інформації про способи розпізнавання обдарованості зі сфери ненаукового досвіду розглядають як метод наукового дослідження, призначення якого полягає у верифікації потенціалу достовірності цих способів і вивченні можливості їх використання як науково обґрунтованих індикаторів обдарованості.

Стаття містить перелік засобів, що стихійно використовуються в емпіричній практиці розпізнавання обдарованості і екстракція яких має значення для наукового їх аналізу й опрацювання. До переліку цих засобів належать: емпіричні уявлення та поняття; наукові поняття і дефініції, що інфільтрувалися у сферу емпіричної ідентифікації обдарованості; емпіричні формули ідентифікації обдарованості; емпіричні типологічно-диференційні схеми ідентифікації обдарованості; емпіричні критерії та показники ідентифікації обдарованості; емпіричні імпліцитні чи усвідомлювані образи меж обдарованості; емпіричні імпліцитні принципи ідентифікації обдарованості; емпіричні способи виявлення обдарованості; популяризовані діагностичні методи ідентифікації обдарованості.

До індикаторів обдарованості, які мають значний науковий потенціал і щодо яких можна здійснити акт екстракції на основі критичного розгляду частини процесів стихійної ідентифікації обдарованості, зараховано принципи її ідентифікації. Принципи ідентифікації обдарованості трактуються в статті як загальні теоретичні та методичні орієнтири, дотримання яких забезпечує можливість досягнення ефекту достовірної її ідентифікації. Їх системне застосування, тобто застосування за повним переліком і в сукупності асоціативних зв'язків між ними, є основою розроблення засобів системної, а отже, релевантної природи обдарованості її ідентифікації.

Ключові слова: ідентифікації обдарованості; емпірична стихійна ідентифікація обдарованості; наукова ідентифікація обдарованості; засоби ідентифікації обдарованості; емпіричні формули ідентифікації обдарованості; емпіричні типологічно-диференційні схеми ідентифікації обдарованості; принципи ідентифікації обдарованості.

Відмінність між хаосом і ладом полягає
в організації та структурі.
Сунь-дзи

Обдарованість – якість людини. Це первинна фундаментальна дефініція, яка є основою всіх можливих визначень феномена обдарованості. З огляду на зазначену обставину, незаперечну і об'єктивну, ця дефініція залишається фундаментальною і для такої галузі гіттологічної теорії та практики, як ідентифікація обдарованості.

Ідентифікувати обдарованість означає розпізнати одну з фундаментальних якостей людини. Між цією тезою і практикою ідентифікації немає прірви. Її пряме використання як методологічної вказівки спрямовує та фокусує увагу агента ідентифікації обдарованості. Цей первинний ефект ідентифікації має значення для успішного її

здійснення і завершення: він надає можливість уникнути невинуватої діагностичної дисперсії образу обдарованості та виникненню під її впливом відчуття дезорієнтації і розгубленості, що може з'явитися в діагноста внаслідок розмивання меж об'єкта ідентифікації. Ідентифікується лише одна з якостей індивіда (хоча і фундаментальних), а не всі його якості чи тим паче він увесь у сукупності всіх його складників як істоти. Таке застереження не зайве з урахуванням того факту, що в колах тих, хто непрофесійно і професійно торкається проблеми та досвіду розпізнавання обдарованості циркулюють уявлення розширеного її розуміння на кшталт «Обдарованість – це не щось окреме, це людина як така». До такого способу побудови ідентифікаційних уявлень і переконань підштовхують і понятійні конструкції, що використовуються для означення явища обдарованості, найбільш поширеними серед яких є словосполучення «обдарована людина», «обдарована дитина», «обдарована особистість» тощо. Подібна методологічна налаштованість практично нівелює чи щонайменше ускладнює можливість ідентифікації обдарованості. Ні народна, ні наукова практика розпізнавання обдарованості немає у своєму розпорядженні засобів її розгляду як глобального феномена, що є співмірним феномену людини. Моделі всього в ідентифікації обдарованості (за аналогією – теорії всього) ще не створено.

Зазначене підводить до усвідомлення необхідності екстракції з простору стихії розпізнавання обдарованості першого індикатора: принципу специфічності.

Принцип специфічності має значення не лише в сенсі уникнення розширеного трактування обдарованості, а й для розуміння її сутності як феномена. Його своєрідність – це складний для наукової рефлексії предмет. Однак зусилля досягнення його розуміння не можна полишати з огляду на вплив, який воно справляє на успішність ідентифікації обдарованості. Окрім усіх аспектів прагматичного характеру, це також потрібно для досягнення усвідомлення того, що являє собою істота, яка сама себе назвала людиною розумною. Одна з відповідей, релевантність якої незаперечна: це істота, яка може володіти такою якістю, як обдарованість.

Обдарованість, за визначенням багатьох дослідників, – це комплекс здібностей і властивостей, який генерує і зумовлює здатність особливої чутливості, креативності й активності, результатом асоціації яких є відкриття. Людина з такою якістю, як обдарованість, відзначається здатністю відкривати те, що є недоступним, закритим для розуміння і використання тими учасниками суспільного життя, у яких така якість відсутня чи менше розвинена.

Обдарованість має інструментальну спрямованість. Що є продуктом активності обдарованих людей як представників виду *Homo sapiens*, наді-

лених такою якістю, як обдарованість? Продуктом у будь-якій галузі, у якій здійснює активність індивід, насамкінець є відкриття і винайдення способу – рефлексії або дії. Саме нового способу здійснення чогось для розв'язання проблеми чи завдання очікують від обдарованості як якості. Це очікування ідентичне очікуванню позитивних результатів від такої якості людини, фундаментальної і визначальної, як розум. Від людей очікують розумної поведінки, заохочують її і застосовують санкції у випадках, коли людина поводить себе нерозумно, а отже, не виправдовує очікувань щодо розумної поведінки.

Перед ідентифікацією обдарованості як спеціальною формою суспільно значущої конструктивної активності стоїть відповідальне завдання: відкрити шлях до виявлення, розуміння, збереження та втілення креативних ресурсів обдарованих членів суспільства в ім'я задоволення двоєдиного синергетичного індивідуально-суспільного інтересу.

Стратегічна мета розпізнавання обдарованості полягає в тому, щоб через здобування достовірного знання про обдарованість індивіда створити передумови для того, щоб запобігти втратам її потенціалу, сприяти максимальному збереженню та продуктивному втіленню її асоційованих ресурсів. Засобами досягнення цієї мети є розроблення теорії і технології достовірної ідентифікації обдарованості.

Відчуття обдарованості як особливої якості присутнє у її сприйнятті і виробленні ставлення до неї. Це знаходить своє вираження в тому, що одна з фундаментальних «претензій» до обдарованості полягає в тому, що від неї вимагають або щонайменше очікують, щоб вона була особливою людською якістю. Тією якістю, яка підносить людину вище лінії рівня адаптації, занурення в стихію буденно-побутового пристосування. У рамках такого рівня функціонування люди виявляють відповідні його характеристикам здібності, тобто адаптивні здібності, які у різних людей можуть відрізнятися в діапазоні від низького до високого рівнів розвитку. Високий ступінь розвитку адаптивних здібностей за ознаками формальних критеріїв можна інтерпретувати як адаптивну обдарованість. Проте словосполучення «адаптивна обдарованість» сприймається як дисонанс саме через асоціацію обдарованості з досягненням успіхів у «високих» сферах життя, тобто сферах, що перебувають за межами рівня адаптації та буденного існування.

У працях дослідників обдарованості висловлюється думка про те, що обдарованість може виявлятися і в адаптивних формах життя, наприклад, у формі приготування страв (А. Маслоу). Однак очікування щодо обдарованості явно й очевидно спрямовані вище лінії рівня адаптації, що цілком закономірно, адже цього у формі підсві-

домих чи свідомих спонукань і рефлексій членів суспільства вимагає природа людини як істоти, можливості якої (нейрофізіологічні, нейропсихологічні, пізнавальні, розумові тощо) значно перевищують потреби адаптації заради забезпечення фізичного існування.

Такі очікування зумовлюють необхідність вивчення одного з поширених різновидів емпіричної ідентифікації обдарованості, згідно з яким обдарованість і адаптація демонструють обернені залежності: чим вищий рівень обдарованості, тим нижчий рівень налаштованості на цілі адаптації; чим нижчий рівень обдарованості, тим вищий рівень налаштованості на цілі адаптації. Імовірно, уявлення про існування цих залежностей походять з релігійних, філософських і літературних джерел. Вони проникли в структури буденної рефлексії якостей і здібностей людини і нерідко імпліцитно присутні в актах емпіричної ідентифікації обдарованості. Проте подібні уявлення відзеркалюють об'єктивно чинну тенденцію зацікавленості суспільства в існуванні такої якості людини, яка б продукувала не форми адаптації, а ефекти, що забезпечують процеси еволюції та розвитку людини як представника виду, а отже, усього виду і суспільних форм його існування. Якість людини, призначення якої полягає у виконанні функції продукування ефектів еволюції, розвитку і прогресивних змін відома. Це обдарованість.

У контексті аналізу цього досвіду адаптація виглядає як чинник, який виконує роль лакмусового папірця, що виявляє стратегічну ціннісну орієнтацію індивіда. Ця орієнтація є визначальною щодо дійсної спрямованості потенціалу здібностей, яку свідомо чи підсвідомо обирає людина. Вибір такої спрямованості є показовим. Він може відзеркалювати реальний або суб'єктивно оцінюваний індивідом ступінь розвитку своїх здібностей. Їх ідентифікація як ординарних зумовлює виникнення тенденції обмеження сфери їх втілення рамками адаптації.

Отже, складовою частиною ідентифікації обдарованості є такий її інструмент, як аксіологічний критерій, виникнення і еволюція якого пов'язані з суспільними очікуваннями щодо ефектів, які повинна, згідно з популярними уявленнями, продукувати обдарованість як якість людини. Урахування цього аспекту в розпізнаванні обдарованості зумовлює необхідність формулювання такого принципу, як принцип цінності ефекту обдарованості. Його застосування відкриває можливість на основі науково обґрунтованих індикаторів об'єктивно визначати масштаб ефекту обдарованості, ступінь того впливу, який він справляє на певну сферу суспільного життя, а отже, і рівні розвитку здібностей індивіда, для номінації яких у стихійній і науковій гіфтологічній практиці використовуються емпіричні поняття геніальності, таланту та обдарованості.

У межах адаптації люди виявляють адаптивні здібності різного ступеня розвитку. Нерідко високий ступінь розвитку адаптивних здібностей створює ілюзію ідентифікації, яка виявляється в тому, що високий рівень адаптивних здібностей асоціюються з високим рівнем конструктивних креативних здібностей, тобто власне з обдарованістю. Це можна спостерігати в поширених у суспільстві і окремих галузях його життя, наприклад, у галузі політичних відносин, помилок ідентифікації обдарованості, коли зумовлені здібностями адаптивної спрямованості активні дії політиків, особливо ті з них, що завершуються ефектом досягнутої мети, розцінюються, як ознаки обдарованості. Такими ілюзіями ідентифікації обдарованості пронизана як історія, так і сьогодення людського суспільства.

Необхідність розроблення теорії і технологій ідентифікації обдарованості зумовлена реальністю, яка полягає в тому, що люди масово і постійно займаються ідентифікацією і діагностикою обдарованості. Ідентифікація обдарованості без перебільшення – це одна з провідних тенденцій у суспільному бутті. Це його невіддільна частина. Масова стихійна практика ідентифікації обдарованості на всіх рівнях здійснення суспільного життя, починаючи з рівня функціонування інституцій і закінчуючи рівнем неформальної комунікації, – феномен, якому в гіфтології приділяється недостатньо уваги. Тим часом він транслює важливу інформацію стосовно стану, у якому перебуває суспільство, розвиток людини як представника виду і розвитку науки про обдарованість, її ідентифікацію та діагностику.

Зокрема, вона містить інформацію про те, як змінилося суспільство, людина і наука про оцінювання її потенціалу за понад 100 років з того часу, коли було винайдено тестування як науковий метод оцінювання здібностей людей. Транслюється також у більш або менш відкритій формі інформація про саму обдарованість як феномен: ми отримуємо меседжі зі змістом надзвичайної ваги: обдарованість – престижна! Це означає, що існує високий суспільний запит на обдарованість. Узагальнюючи, можна дійти втішного з позиції оцінки актуального і майбутнього суспільного розвитку висновку: пошук обдарованих людей – одна з провідних тенденцій, що охоплює без перебільшення всі галузі суспільного життя. У проєкції на проблему ідентифікації обдарованості це означає, що достовірна науково обґрунтована ідентифікація обдарованості має в суспільстві високий попит, а отже, відзначається високим ступенем актуальності.

Практика ідентифікації та діагностики обдарованості поширена насамперед у тих галузях суспільного життя, де функціонери, які професійно і статусно згідно зі своїми службовими обов'язками

(психологи, педагоги, керівники установ і організацій тощо) виконують функцію оцінювання академічних і професійних здібностей та якостей здобувачів освіти і професійних працівників. Оцінка професійних якостей охоплює широкий набір характеристик працівника, але пріоритетне значення в такому переліку за фактом цієї сторони реальності виробничих відносин належить спеціальним здібностям і обдарованості, яка є заповітною мрією роботодавців і в пошуках якої вони фактично постійно перебувають. Успіх у таких пошуках вони високо цінують і виявляють готовність відповідним чином фінансово заохочувати обдарованих індивідів.

В освітніх закладах займаються безперервним і тотальним оцінюванням здібностей здобувачів освіти. Щоправда, приділяючи увагу оцінюванню переважно академічних успіхів (у непроголошеному і офіційно не легітимізованому континуумі «обдарованість – необдарованість») згідно із відповідними кількісними шкалами, що, на думку їх розробників, мають адекватно віддзеркалювати через параметри кількості і якості засвоєних знань ступінь розвитку академічних здібностей і обдарованості. За логікою схеми ідентифікації, яка застосовується в рамках цього емпіричного підходу, ті, хто має високі академічні показники є обдарованими, ті, хто низькі – необдарованими.

Проте досвід використання цієї схеми, що налічує століття, свідчить про те, що її достовірність і надійність є частковою: вона охоплює і верифікує лише ту частину ситуацій, у яких має місце збіг виняткових пізнавальних здібностей і високих балів за шкалою оцінювання академічних успіхів (сприйнятої, закарбованої у пам'яті й успішно відтвореної інформації).

Ця схема не генерує ефекту ідентифікації в тих випадках, коли алгоритм лінійних закономірностей, органічно їй притаманний, використовується для ідентифікації нелінійних співвідношень (наприклад: присутності виняткових пізнавальних здібностей і низьких балів за шкалою оцінювання академічних успіхів; відсутності виняткових пізнавальних здібностей і наявності високих балів за шкалою оцінювання академічних успіхів).

У ситуаціях таких реалій схема не працює, тобто не надає можливості ідентифікувати академічну обдарованість чи обдарованість іншого виду, і не містить необхідного пояснювального потенціалу. Наслідками цього є чисельні помилки ідентифікації, що спотворили не одну долю обдарованих людей. Частина цих людей, зберігаючи вірність своїй ідентичності, відмовлялися продовжувати навчання за схемами сучасної їм системи освіти, що виявилася невідповідною їх обдарованості й автентичності. Багато з них згодом досягали успіхів такого рівня, що давало змогу ідентифікувати їх як людей із найвищим ступенем обдарованості, як геніїв.

Зворотною тіньовою стороною асоціації, відповідно до логіки лінійної схеми ідентифікації академічної обдарованості та формальних показників у навчальній діяльності з поняттям обдарованості, є поширений серед суб'єктів засвоєння знань у межах шкільного і вишівського навчального процесу феномен прагнення отримати високі бали безвідносно до реальних навчальних досягнень, кількості та якості опрацьованого і засвоєного знання. За цим прагненням, що проковується ототожненням оцінних балів з образом обдарованості, стоїть бажання виглядати і у власних очах і в очах оточуючих успішними «у науці», тобто розумними, обдарованими людьми. Побічний позитивний ефект негативного феномена, який доводить, що бути обдарованим престижно, а обдарованість – престижна суспільна цінність.

Проблема академічної версії стихії ідентифікації обдарованості полягає в заміщенні та змішуванні загальних критеріїв і показників обдарованості, специфічних критеріїв і показників академічної обдарованості і формальних рейтингових показників засвоєння знань. Ці засоби можуть використовуватися як індикатори академічної обдарованості, але за умови, що вони є компонентами спеціальних методів як цілісних діагностичних інструментів, розроблених на основі проведення ретельних наукових досліджень структури внутрішніх і зовнішніх чинників становлення і функціонування академічної обдарованості. Не менш важливими для її достовірної ідентифікації є дотримання відповідних діагностичних застережень, правил і рекомендацій, зокрема щодо інтерпретації результатів вимірювання та діагностичних висновків, зроблених на їх основі. З огляду на значний ступінь діагностичної погрішності критеріїв і показників академічної успішності в їх зіставленні з індикаторами обдарованості (який на практиці інколи досягає значень критичного вираження), обґрунтованою здається ідея про необхідність розроблення і використання для ідентифікації обдарованості в контексті ситуацій оцінювання академічної успішності діагностичних інструментів високої диференційної здатності, що давали б можливість оцінювати ступінь обдарованості за логікою гнучких моделей, жорстко не прив'язаних до формалізованих кількісних і рангових показників академічної успішності.

Ключовим у переліку таких інструментів є, на нашу думку, принцип автентичності. Застосування принципу автентичності у сфері академічного рейтингового оцінювання ідентифікації обдарованості міг би закласти основи розмежування низки феноменів, різниця між якими певною мірою усвідомлюються і обговорюється теоретиками і практиками, але не використовується в достатній для розв'язання проблеми мірі внаслідок браку необхідного інструментального забезпечення.

Перша проблема, на розв'язання якої націлено принцип автентичності в ситуації ідентифікації академічної обдарованості, тобто того, що вважають ознаками обдарованості і кого з суб'єктів засвоєння академічного змісту зарахувати до категорії обдарованих осіб, є проблема відповідності академічної діяльності в сукупності всіх її складників і особливостей самоідентичності учня. Внутрішнім критерієм виявлення такого зв'язку є особливості його ідентифікації з такою формою його життя, як навчання. Коли самоідентичність і ідентичність з навчанням як процесом здобування знань позитивно корелюють на високому рівні і ця двостороння та двоєдина ідентифікація знаходить своє вираження в присутності стійкого і вираженого на високому рівні автентичного орієнтаційно-пізнавального потягу, то незалежно від академічних результатів є підстави ідентифікувати такого суб'єкта пізнавальної академічної активності, як обдарованого. Визначальним індикатором тут є не рейтингові бали за шкалою оцінювання засвоєних знань (здатності відтворювати залишкову інформацію), а ідентифікація себе з процесом пізнання світу, з тим, що: приваблює в організації світу; апелює до пізнавальної чутливості; відповідає глибинним налаштуванням; викликає ефект автентичності, справжності внаслідок виникнення когнітивно-емоційно-особистісного резонансу між пізнавальним інтересом і процесом проникнення в сутність об'єкта; створював ситуацію невизначеності і когнітивної інтриги.

Достовірність традиційного підходу до ідентифікації академічної обдарованості спростовується чисельними випадками, коли учні та студенти з високим когнітивним потенціалом мають низькі чи посередні показники академічної успішності, а учні з посереднім когнітивним потенціалом – високі.

У чому проблема? Як пояснити алогічність і ірраціональність цієї ситуації? Чому перша категорія учнів є внутрішньо успішною, але зовнішньо неуспішною, а друга категорія – зовнішньо успішною, але внутрішньо неуспішною (якщо брати до уваги, що обдарованість асоціюється з уявленням про дарований долею життєвий успіх)?

Відповіді на ці запитання може допомогти дати застосування такого інструменту ідентифікації обдарованості загалом і академічної обдарованості, зокрема, як принцип автентичності, застосування якого надає йому значення критерію. Перша категорія учнів відрізняється від другої за критерієм і показниками автентичності. Показниками, що відображають найбільш поширені вияви автентичності у школярів, є: показник того, чи оцінює учень академічну діяльність, навчання як автентичну собі, чи оцінює він навчальний зміст як автентичний собі, чи оцінює він як

автентичні собі форми і методи навчання, чи оцінює він як автентичний собі фаховий рівень вчителя (вчителів), чи оцінює він як автентичні собі цілі навчання тощо.

Академічна автентична успішність внутрішньо кардинально відрізняється від неавтентичної при можливому збігові рейтингових показників, оцінок. Останній властива заміщувальна спонукальна тенденція. Для першої характерним є те, що вона – побічний результат і продукт автентичної спонукальної тенденції. Високі бали в навчанні є ознакою обдарованості лише тоді, коли вони є результатом асоціації здібностей і властивостей на основі конструктів автентичності. Емпіричні спостереження і спроби ідентифікувати за їх результатами загальні тенденції в популяції здобувачів освіти свідчить про те, що більшість з них виявляють схильність реагувати на ситуацію навчання автентично. Проте це реагування часто пригнічують, спотворюють чи ламають зовнішні чинники: умови актуального суспільного устрою, найближчого соціального оточення, моделі системи освіти, системи забезпечення життєвих потреб, культурних і субкультурних ціннісних схем, вплив таких суб'єктивних агентів, як педагогічний персонал, батьки, однокласники, контактне оточення, референтні особи і групи тощо.

Цей висновок містить оптимістичний підтекст у сенсі того, що усунення чинників пригнічення природних освітньо-пізнавальних імпульсів представників покоління реципієнтів суспільного досвіду створить передумови для вивільнення потенціалу автентичних налаштувань тих із них, хто асоціює своє перебування в освітній установі з можливістю набуття достовірних орієнтацій про те, як стати і бути собою, здобуваючи знання і застосовуючи їх для власного блага і блага інших. Коли б учні цього типу через вибір понять отримання і набуття знань здійснювали ідентифікацію свого перебування в освітній установі з його способом, то вони віддали б перевагу поняттю «набуття знань» перед поняттям «отримання знань», а тим більше близьким до нього поняттям «отримання оцінок».

Асоціація з системою автентичності індивіда – одна з визначальних умов розвитку обдарованості. Обдарований індивід не може не бути автентичним. Це фундаментальна асоціація. Вона зумовлює багато особливостей функціонування індивіда, зокрема особливостей експресії продуктивної специфічної активності (що зумовлюється специфічними здібностями) і супровідних форм активності. За цими особливостями обдарованість з високим ступенем достовірності може бути ідентифікована.

Визначальним впливом автентичності зумовлюється і «хімерність» поведінки обдарованих людей, що нерідко є їх прикметою як опосередкованого, непрямого показника обдарованості.

Розвинена орієнтація на автентичність, що стає компонентом самоідентичності, диктує тенденцію автентичної поведінки обдарованого індивіда. Така поведінка більшою чи меншою мірою зазвичай є неконформною у буквальному значенні цього слова: вона за формами не збігається з поведінкою людей, які ціннісно керуються завданням зробити форми своєї поведінки відповідними до форм поведінки людей з його оточення, з метою досягнення рівня адаптації, що дарує комфорт існування. Оскільки обдарований індивід ціннісно керується завданням бути ідентичним самому собі, до чого його схиляє механізм автентичності, стосовно якого він виявляє підвищену чутливість, то форми його поведінки не відповідають формам поведінки оточуючих. В очах останніх поведінка обдарованого індивіда може виглядати дивною, тобто такою, що не збігається з конфігурацією поведінки більшості в групі, а тому його ідентифікують як дивака, як людину, що за прикметами вчинків відхиляється від прийнятих у групі «норм», як девіантну особу, яку терплять або щодо якої вживають ті чи інші форми санкцій. Оточення може бути толерантним або нетолерантним до неконформної поведінки членів спільноти, що виражається в широкому діапазоні ідентифікаційних оцінок: від поблажливих неагресивних приправлених гумором висловлювань до оцінок неприйняття і відторгнення на кшталт метафоричної оцінки «біла ворона» чи застосування певних форм стигматизації, зокрема використання назв психічних розладів. Подібні реакції спільноти щодо конкретного індивіда можуть мати значення для емпіричної ідентифікації обдарованих індивідів. Виокремлення індивіда з «дивною» чи «епатажною» (тобто нестандартною) поведінкою може бути підставою для припущення щодо наявності в неї неординарних здібностей, які зумовлюють її неконформну поведінку у формі запитання: «А чи не є ця людина обдарованою?» Для відповіді необхідно зробити перший, універсальний в емпіричній ідентифікації обдарованості, крок: виявити присутність або відсутність асоціативного зв'язку між проявами нестандартної поведінки індивіда як можливими гіпотетичними прикметами його обдарованості і прямими її ознаками у формі безпосередніх і доказових із позиції досвіду розпізнавання обдарованості її проявами. Коли така асоціація виявлена, то гіпотеза на основі поведінкових прикмет щодо можливої присутності обдарованості має змінитися на припущення на основі поєднання поведінкових прикмет і безпосередніх проявів ознак обдарованості, результатів її продуктивного вияву. Подальші кроки ідентифікації обдарованості пов'язані з формами диференційованої її ідентифікації та інструментальної діагностики, у рамках якої проводиться дослідження аспектів обдарованості, яке спростовує сумніви щодо

остаточного діагностичного висновку і ідентифікації обдарованості. Якщо така асоціація не виявлена, то варто шукати інші причини поведінки індивіда, що суперечить загальнолюдським, субкультурним або груповим стандартам.

Двома видами засобів, які, можливо, найбільш часто стихійно використовуються в освітніх установах для ідентифікації обдарованості й оцінки ступеня її вираженості є формули і типологічно-диференційні схеми ідентифікації обдарованості.

Формули – це емпіричні стереотипні чи новоутворені словесні конструкції, з допомогою яких здійснюють ідентифікацію академічних здібностей у їх асоціативних сполученнях із властивостями учня, які оцінюються як такі, що визначають його академічну успішність. Прикладами формул ідентифікації є такі конструкції: «талановитий учень», «дуже здібний, працьовитий, цілеспрямований», «розумний, але ледачий», «розумний, але не хоче вчитися», «здібний, але ледачий», «добре запам'ятовує, але не розуміє», «розуміє, але запам'ятовує погано», «занадто легко засвоює матеріал і мало працює» тощо.

Типологічно-диференційні схеми ідентифікації обдарованості – це комплекс певним чином поєднаних ознак і алгоритмів, з допомогою яких ідентифікують варіанти асоціації чинників, що визначають академічну ситуацію учня з позиції тих чи інших критеріїв. Прикладом типологічно-диференційної схеми, побудованої на основі критерію автентичності, може бути схема ідентифікації ступеня відповідності навчання автентичності учня: *автентичний тип*: навчання в цілому як вид активності відповідає автентичності учня; *неавтентичний тип*: навчання в цілому не відповідає автентичності учня; *гібридний (змішаний) тип*: навчання в цілому відповідає автентичності учня, але не відповідає їй частково (учитель, дисципліна(-и), методи, форми навчання, привабливість, обсяг і складність змісту навчального матеріалу тощо).

Ще одним прикладом типологічно-диференційної схеми оцінки ступеня розвитку академічних здібностей учнів є славнозвісна шкільна схема, що диференціює учнів за ступнем академічної успішності і поділяє їх за цим критерієм на типи: «відмінник», «хорошист», «трієчник» і «двієчник». У підтекст цієї схеми закладено механізм прихованої екстраполяції оцінки академічної успішності учнів на оцінку ступеня розвитку їх когнітивних здібностей. Між поняттям типу «відмінник» і поняттям «обдарований учень» ставиться знак рівності. Окрім цієї позитивної екстраполяції, схема передбачає застосування негативної екстраполяції оцінки, відповідно до якої учнів, які типологічно перебувають нижче рівня типу «хорошист», кваліфікують «бездарними». Глибинну основу цього механізму становить за-

гальне уявлення про те, що таке обдарованість. Коли б таке уявлення було сформульовано, то, імовірно, воно мало б форму такого визначення: «Обдарованість – це відмінні успіхи у навчанні».

Найбільш загальним засобом ідентифікації обдарованості є уявлення про те, що собою являє обдарованість і відповідне уявленню понятійне визначення. Імплицитне чи свідоме визначення обдарованості використовується як критерій її ідентифікації. Таке уявлення є основою розроблення інструментів ідентифікації обдарованості, що застосовуються в емпіричній практиці.

Окрім емпіричних критеріїв ідентифікації обдарованості, основу яких становлять відповідні уявлення про неї, що зазвичай асоціюються з науковими показниками практичної успішності, в емпіричній ідентифікації обдарованості використовуються імплицитні критерії і показники. Одним з їх різновидів є критерії і показники видових досягнень, тобто загальних або галузевих здобутків, яких досяг вид *Homo sapiens* на цю мить свого існування. Підхід, що орієнтується у визначенні критеріїв і показників ідентифікації обдарованості на загальні чи галузеві здобутки виду, можна назвати видовим підходом. В ієрархії критеріїв і показників ідентифікації обдарованості критерії і показники, які використовуються у видовому підході, посідають найвищу сходинку. Видовий підхід за своєю спрямованістю протилежний середньостатистичному підходу, який широко свідомо чи несвідомо застосовується у практиці ідентифікації обдарованості і відповідно до якого обдарованість – це експресія здібностей, що перевищує рівень, який характерний для середньостатистичного представника популяції.

Видовий підхід спрямовує на використання еталонів експресії здібностей найвищого ступеня, досягнутого на цей момент видом *Homo sapiens*. Найвищі ступені досягнень виду представлені в результатах креативної діяльності геніїв. Однак існують і «норми» ідеалів інших рівнів обдарованості, окреслених і визначених за показниками тих чи інших критеріїв обдарованості. До таких критеріїв можна зарахувати вікові «норми» обдарованості, показниками яких є найвищі відомі досягнення обдарованих осіб певного вікового періоду, а також найвищі досягнення в певній професійній галузі.

Носіями таких еталонів є професійні експерти у відповідних галузях виробництва в широкому значенні цього слова. Вони є компетентними стосовно еталонів найвищих досягнень людства в кожній професійній сфері і застосовують їх для оцінки результатів вияву здібностей того чи іншого діяча, а також для перенесення оцінки його здобутків на оцінку його як представника виду.

Еталони найвищих досягнень людства існують у двох основних формах: неформалізованих уявлень і формалізованих технологічних прескрипцій.

Основою неформалізованих уявлень є досвід сприйняття продуктів виняткового ступеня досконалості, персоналізованих асоціаціями з якоюсь конкретною особою, яка ідентифікована як їх автор. Формалізовані технологічні прескрипції становлять більшою чи меншою мірою регламентований в офіційних описах перелік технологічних кроків, які потрібно здійснювати для того, щоб зберегти досягнутий раніше іншими діячами ступінь досконалості продуктування предметних результатів і дотримуватися його в процесі відтворення і тиражування в практичній діяльності. Для назви цієї другої форми в загальному і галузевому професійному дискурсі використовується категорія інноваційних або провідних технологій. Орієнтація на новизну продуктивних результатів втілення ресурсів обдарованості складає незаперечну перевагу видового підходу, оскільки він апелює до використання в процесі ідентифікації еталонів досягнень виду, а не до середньостатистичних еталонів, що є доволі аморфними, а отже, значною мірою «безпредметними».

Еталонем обдарованості, що відзначається значним потенціалом достовірності засобів її ідентифікації, є, таким чином, верифіковані можливості і досягнення виду *Homo sapiens*, – загалом і в певних галузях. Що стосується можливостей виду, то вони до кінця не відомі, що само по собі усуває обмеження порівняльного і статистичного підходів до ідентифікації обдарованості. Це створює можливості ідентифікації обдарованості за принципами і критеріями, що відповідають її загальновидовій природі. Звідси впливає завдання розвитку ідентифікації та діагностики обдарованості: виявлення, опис і обґрунтування використання автентичних принципів і критеріїв, які могли б стати частиною достовірної її ідентифікації та діагностики.

Імплицитними індикаторами, що свідомо чи неусвідомлено використовуються для ідентифікації обдарованості, є умовні нижня і верхня межі її функціонального континууму. Одна з цих меж може усвідомлено використовуватися в ролі індикатора, але друга, або елементи першої, застосовуються переважно підсвідомо. Верхня межа функціонального континууму обдарованості – те, що означають з допомогою емпіричного поняття «геніальність», нижня – лінія, що відділяє обдарованість від необдарованості. Виявлення цієї особливості емпіричного розпізнавання обдарованості варто інтерпретувати у вигляді того узагальнення, що ідентифікація обдарованості – це когнітивна операція, яка базується на індикаторах стереоефекту, коли розпізнавання обдарованості здійснюється одночасно з позиції верхньої та нижньої меж. В акті ідентифікації більш вираженими і через це домінантними є ознаки верхньої межі континууму. Нижня межа

зазвичай виражена менше і через це використовується в ролі індикатора підсвідомо, переважно як «тіньовий» критерій. Він може набувати форм свідомого бачення і застосування, але ці форми часто є доволі розмитими у своїх оцінних обрисах через відсутність чіткого визначення стосовно явищ, які можуть репрезентувати значення цього індикатора. Одним із таких індикаторів є критерій середнього рівня розвитку здібностей. Він використовується як нижня межа обдарованості. Відповідно до його змістового значення обдарованість – це те, що вище середнього рівня продуктивності здібностей. Для ідентифікації того, що знаходиться нижче цього рівня, використовується поняття посередності. Окрім критерію і показників середнього рівня продуктивності здібностей як нижньої межі обдарованості у її ідентифікації використовується також такий індикатор, як поняття бездарності.

Чи є ці індикатори однаковими за їх здатністю маркувати нижню межу обдарованості, тобто ідентично представляти відповідний ступінь розвитку та продуктивності здібностей і асоційованих властивостей? Як це співвідноситься з процесом адаптації, яка в контексті дискурсу обдарованості асоціюється переважно з індикаторами середнього рівня розвитку здібностей або показниками розвитку здібностей нижче середнього рівня?

Більшість діагностів від науки і практики дотримуються концепції вираженої обдарованості як доказу її існування в структурі психологічної організації індивіда, як його провідну особливість. Коли в активності індивіда мають місце прояви виняткової продуктивності, то в такому разі робиться припущення про те, що він відзначається потенціалом обдарованості.

Поява новоствореного об'єкта використовується і на рівні буденної, і на рівні наукової свідомості як свідчення та доказ наявності обдарованості в конкретного індивіда. В ідентифікації та діагностиці обдарованості це слугує базовим критерієм її присутності або відсутності. Критерій продуктивності, можливо, є єдиним критерієм ідентифікації обдарованості, що не викликає сумнівів і заперечень. Це дає підстави для екстракції з досвіду ідентифікації обдарованості принципу продуктивності.

Варто зазначити, що принцип продуктивності має свої обмеження. За межами його пояснювального ресурсу опиняється феномен імпліцитної, маскованої обдарованості. Це є однією з причин, чого обдарованість цього виду може залишитися не виявленою як самим її носієм, так і ідентифікаційним середовищем, до якого належить і найближче оточення обдарованого індивіда. Маскована обдарованість відзначається специфічними формами вираження, які зазвичай оточення ігнорує. Існує декілька головних при-

чин цього: низький ступінь вираженості ознак обдарованості; відсутність суб'єктивного відчуття, розуміння чи знання того, що ті чи інші поведінкові прояви є вираженням обдарованості, її ознаками; об'єктивна складність прогностичного оцінювання зв'язку поведінкових форм із розвитком обдарованості та можливими продуктивними її проявами в майбутньому; відсутність науково обґрунтованих інструментів ідентифікації маскованої обдарованості.

Однією з причин тієї обставини, що імпліцитна обдарованість може бути неідентифікованою, є розходження між середньостатистичною віковою «нормою» вияву обдарованості певного виду і часом реальної появи її ознак у конкретного індивіда (маніфестація обдарованості з'являється значно пізніше передбаченого схемою хронологічного стереотипу), що може призводити до ігнорування проявів обдарованості чи до скептичного ставлення до неї, до своєрідного гіфтологічного ейджизму, зазвичай у бік людей, які вже перебувають за межами вікових «норм» очікування результатів вияву обдарованості. Відображенням цієї тенденції є емпіричні класифікації вікових нормативів середньостатистичних високих і виняткових досягнень за галузями. Так, згідно з однією з таких класифікацій межею видатних досягнень у галузі математики є вік 25 років. За цією межею від науковця вже не очікують видатних результатів і прогностична оцінка його здібностей є категорично песимістичною.

Через існування внутрішніх перешкод, з-поміж яких поширеними є недоліки самоідентифікації здібностей, пригнічені механізми самовираження, невпевненість у собі і низький рівень самоповаги, що можуть підсилюватися зовнішніми чинниками, обдарованість може залишитися невираженою або недостатньо вираженою. У такому разі вияви обдарованості нестійкі, лабільні, відзначаються пунктирною динамікою або ж непрямыми маніфестаціями компенсаторного і гіперкомпенсаторного характеру, що присутні у тих формах нестандартної поведінки, які приховують з тих чи інших причин, зокрема особистісних, потенціал обдарованості. Наприклад, унаслідок особистісної «слабкості» (сором'язливість, тривожність, лякливість, нерішучість), наявності комплексу, який у народній ідентифікації розпізнається з допомогою формули «не знає собі ціни», налаштувань самознецінення, самообмеження тощо. В емпіричній практиці для ідентифікації маскованої обдарованості використовується метафоричне поняття мовчазного генія.

Одним із варіантів маскованої обдарованості є обдарованість, що виявляє себе в специфічних умовах. За відсутності цих умов вона може існувати у формі цілковитої згорнутості до стану експресивного «кокона». Прикладом цього різновиду імпліцитної обдарованості є мілітарна об-

дарованість, що не має прямих форм експресії в умовах мирного часу, але динамічно розгортається в діапазоні всіх стадій, починаючи від стадії маніфестації і закінчуючи стадією продуктивного втілення, в умовах війни. Про таку трансформацію своїх здібностей повідомляють немало воїнів ЗСУ, які беруть участь у бойових діях. Типово їх розповідь має такий вигляд: «Я не військовий, до війни я займався... Я ніколи не мріяв бути військовим. Але тут, на війні, я відчув і зрозумів, що бути воїном – це моє покликання». Подібні рефлексії військових підтверджуються їхніми винятковими за критеріями і показниками ефективності бойовими діями, що дає підстави для ідентифікації асоціації здібностей, що забезпечують ефективність цих дій як мілітарної обдарованості. Така версія імпліцитної обдарованості, як мілітарна обдарованість, апелює до розроблення наукових інструментів її ідентифікації.

Мілітарна обдарованість – не єдиний різновид маскованої обдарованості, експресію якої провокує участь індивіда в розв'язанні проблем і завдань у реальних умовах відповідного виду діяльності. Тестування здібностей індивіда діяльністю того чи іншого виду широко використовується як емпіричний спосіб їх ідентифікації. Цьому способу виявлення обдарованості личить назва «Метод виявлення обдарованості видом діяльності». Свідомо чи несвідомо його використовують батьки, які, вважаючи своїм обов'язком розвивати здібності своїх дітей, залучають їх до участі в різних формах і видах додаткової спеціалізованої освіти: спортивних, музичних, художніх, наукових школах, гуртках, конкурсах тощо.

Аналіз досвіду емпіричної ідентифікації обдарованості дає підстави для екстракції з його матеріалу тих індикаторів, які сформувалися та використовуються в стихійній практиці виявлення обдарованих індивідів, що здійснюється в рамках загальної тенденції оцінювання якостей членів соціальних груп із метою забезпечення необхідного рівня адаптації спільноти і її розвитку. Між сферою стихійної, ненаукової ідентифікації та сферою її наукового аналогу відбувається процес взаємодії у формі взаємної інфільтрації змісту. Ті інструменти розпізнавання обдарованості, які використовуються в науковій ідентифікації, розроблені на основі способів, що були інфільтровані зі сфери стихійної ідентифікації, а ті способи, що використовувалися в стихійній ненауковій сфері, зазнали змін під впливом інфільтрації змісту зі сфери наукової ідентифікації. Виокремлення цих засобів зі сфери ненаукової ідентифікації є важливим для їх наукового дослідження, осмислення чи переосмислення з метою верифікації їх потенціалу достовірності та можливості їх використання після належного опрацювання як науково обґрунтованих індикаторів обдарованості.

Групу індикаторів, що стихійно використовуються в емпіричній практиці ідентифікації обдарованості і екстракція яких має значення для наукового їх аналізу і опрацювання, становлять: емпіричні уявлення і поняття; наукові поняття і дефініції, що інфільтрувалися у сферу емпіричної ідентифікації обдарованості; емпіричні формули ідентифікації обдарованості; емпіричні типологічно-диференційні схеми ідентифікації обдарованості; емпіричні критерії і показники ідентифікації обдарованості; емпіричні імпліцитні чи усвідомлювані образи меж обдарованості; емпіричні імпліцитні принципи ідентифікації обдарованості; емпіричні способи виявлення обдарованості; популяризовані діагностичні методики ідентифікації обдарованості.

До індикаторів обдарованості, які, на нашу думку, мають значний науковий потенціал, і щодо яких можна здійснити акт екстракції на основі критичного розгляду частини процесів стихійної ідентифікації обдарованості, варто зарахувати принципи її ідентифікації.

Окрім усіх можливих обставин, необхідність цього зумовлена тим фактом, що застосування поширених в емпіричній ідентифікації обдарованості стандартизованих інструментів у значній кількості їх компонентів і технологічних особливостей суперечить природі обдарованості, яка завжди у вигляді конкретного живого випадку постає як нестандартний феномен.

Не існує єдиного стандарту обдарованості, який би у вигляді шаблону можна було б «накласти» на кожен конкретний випадок обдарованості і в такий спосіб розпізнати її. Це складає зміст однієї з головних проблем її ідентифікації, оскільки сама по собі процедура ідентифікації, включно з діагностичною оцінкою, передбачає застосування тих чи інших теоретичних та/або методичних інструментів, які внаслідок їх більшої чи меншої ефективності природним чином зазнають емпіричної стандартизації, що згодом набуває форм і ознак стереотипу. Застосування того чи іншого стандарту створює у процесі ідентифікації суперечність, яка полягає в розходженні між образом ознак обдарованості, що містить стандарт, і образом «живої» обдарованості реального конкретного індивіда. Ця суперечність зумовлює виникнення фундаментальної психологічної труднощі для суб'єкта ідентифікації обдарованості: вона полягає в його прагненні помістити у стандартні форми нестандартний об'єкт, який у більшості випадків не поміщається у їх прокрустове ложе. Наявність розходжень між застосуванням тих чи інших інструментів ідентифікації і його результатами продукують ідентифікаційний дисонанс, що переживається суб'єктом процесу розпізнавання обдарованості як стан дезорієнтації, пізнавальних труднощів, які важко здолати, стан поразки. Зазначені обставини неминуче зумовлюють усі види недоліків ідентифікації обдарованості: застосування

схем спрощення процедури ідентифікації, помилки, редукційні спотворення, необгрунтовані чи недостатньо обгрунтовані, а також помилкові інтерпретації отриманих за допомогою діагностичних методик даних тощо. Вони є наслідком базового родового недоліку способів стандартизації методичних інструментів ідентифікації та діагностики обдарованості, що полягає в залежності створюваних її індикаторів від змістових форм феноменологічного матеріалу, який для цього використовується, від «зовнішнього вигляду» ефектів обдарованості. Метод стандартизації вимагає розроблення критеріїв і стимульного матеріалу високого рівня узагальнення, який міг би відображати найсуттєвіші ознаки обдарованості та водночас охоплювати якщо не всі, то більшість індивідуальних аспектів структури обдарованості конкретного індивіда. Це означає, що той чи інший критерій, показник, стимульний матеріал або його фрагмент, що застосовується для виявлення обдарованості, має відігравати роль інваріанта щодо всіх чи більшості конкретних індивідуальних проявів обдарованості. Такий інваріант через те, що він є смисловим концентратом ознак тих чи інших аспектів обдарованості, може мати інший формальний вигляд у порівнянні з традиційними формами, які використовуються у практиці її ідентифікації. Розроблення таких форм стандартів є вкрай складною проблемою, розв'язання якої вимагає тривалого часу для їх дослідження, розроблення, апробації і впровадження.

Головний недолік емпіричної ідентифікації обдарованості за алгоритмами народної парадигми – використання стратегії спрощення, сутність якої, зокрема, полягає у формулюванні висновку про наявність або відсутність обдарованості на підставі одиничного прояву, ознаки чи випадку. Зазвичай, це висновок, що робиться у стилі швидкого і категоричного «виразу» за чорнобілою схемою «є – немає». За рамками такого висновку залишається менша чи більша, але значна частина внутрішніх і зовнішніх чинників, ігнорування присутності і впливу яких перебиває можливість адекватної ідентифікації обдарованості. Це зумовлює необхідність формулювання відповідного правила, що може допомогти уникати спрощення: застосовувати ті засоби ідентифікації обдарованості, які відповідають принципу когнітивної складності. Першим із таких засобів є застереження: обдарованість належить до феноменів з найвищим ступенем складності ідентифікації!

Релевантним кроком у побудові стратегії відповідності цьому застереженню має стати розроблення та застосування принципів ідентифікації обдарованості.

Аналіз досвіду ідентифікації обдарованості дає підстави для формулювання таких її принципів: специфічності; автентичності; продуктивності; асоціації; когнітивної складності; цінно-

сті ефекту обдарованості; ступеня вираженості обдарованості; динаміки; гнучкості; презумпції бездарності.

Принципи ідентифікації обдарованості є загальними теоретико-методичними орієнтирами, дотримання яких забезпечує можливість досягнення ефекту достовірної її ідентифікації. Їх системне застосування, тобто застосування в комплексі асоціативних зв'язків між ними, є основою розроблення засобів системної, а отже, релевантної природі обдарованості її ідентифікації.

Система принципів ідентифікації обдарованості відображає особливості феномена обдарованості – її структури, функціонального устрою, механізмів взаємодії складників, продукування ефектів тощо. Кількість принципів, екстрагованих з досвіду ідентифікації обдарованості, є відзеркаленням її складності як явища. Їх застосування в ролі інструментів ідентифікації обдарованості відкриває можливість її бачення, пізнання і розуміння в системі всіх аспектів, що роблять її складним для пізнання і оцінки об'єктом.

Використані літературні джерела

1. Аніщенко Н. Роль інноваційного освітнього простору в процесі конститування креативної спільноти дослідників (на прикладі міжнародної програми «Філософія для дітей») / Н. Аніщенко, О. Ковальов // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. – 2022. – № 1 (28). – С. 43–53.
2. Бельська Н. А. Дослідження резильєнтності учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану / Н. А. Бельська, М. Ю. Мельник // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2022. – № 2 (85) / II квартал. – С. 98–107.
3. Бельська Н. А. Дослідження діагностичних можливостей тестової методики Дж. Олдхема – Л. Моріса «Персональний автопортрет» для ідентифікації ліцеїстів з ознаками обдарованості (частина 2) / Н. А. Бельська // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2022. – № 4 (87) / IV квартал. – С. 102–108.
4. Діагностика самовизначення щодо майбутньої професії обдарованих учнів ліцею: метод. рек. / Н. А. Бельська, М. Ю. Мельник, М. М. Новгородська. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. – 36 с.
5. Новгородська М. М. Аналітичний огляд підходів до ідентифікації академічно обдарованих учнів / М. М. Новгородська, А. О. Ласкова-Ярмоленко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2022. – № 4 (87) / IV квартал. – С. 112–117.
6. Тименко В. П. Розвиток проектно-творчої обдарованості ества у системі української дизайн-освіти / В. П. Тименко, А. І. Бровченко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2022. – № 2 (85) / II квартал. – С. 13–22.
7. Фромм Е. Мати чи бути?: пер. з англ. / Еріх Фромм. – Вид. 2-ге. – Київ : Укр. Письменник, 2014. – 222 с.

References

1. Anishchenko, N., & Kovalov, O. (2022). Rol innovatsiinoho osvithnoho prostoru v protsesi konstytuivannia kreatyvnoi spilnoty doslidnykiv (na prykladi mizhnarodnoi prohramy «Filosofia dlia ditei») [The role of innovative educational space in the process of constituting a creative community of researchers (on the example of the international program «Philosophy for Children»)]. *Pedahohichni innovatsii: idei, realii, perspektyvy – Pedagogical innovations: ideas, realities, perspectives. 1* (28). 43–53. [in Ukrainian].
2. Bielska, N. A., & Melnyk, M. Y. (2022). Doslidzhennia rezylentnosti uchasnykiv osvithnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu [Study of the resilience of participants in the educational process in the conditions of war]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and development of a gifted personality. 2* (85). 98–107. [in Ukrainian].
3. Bielska, N. A. (2022). Doslidzhennia diahnostychnykh mozhlyvostei testovoi metody Dzh. Oldkhema – L. Morisa «Personalnyi avtoportret» dlia identyfikatsii litseistiv z oznakamy obdarovanosti (chastyna 2) [Study of the diagnostic capabilities of the J. Oldham-L. Morris test method “Personal self-portrait” for the identification of lyceum students with signs of giftedness (part 2)]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and development of a gifted personality. 4* (87). 102–108. [in Ukrainian].
4. Bielska, N. A., Melnyk, M. Yu., & Novohorodska, M. M. (2020). *Diahnastyka samovyznachennia shchodo maibutnoi profesii obdarovanykh uchniv litseiu [Diagnostics of self-determination regarding the future profession of gifted lyceum students]*. Kyiv. 36 p. [in Ukrainian].
5. Novohorodska, M. M., & Laskova-Yarmolenko, A. O. (2022). Analitychnyi ohliad pidkhodiv do identyfikatsii akademichno obdarovanykh uchniv [Analytical review of approaches to the identification of academically gifted students]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and development of a gifted personality. 4* (87). 112–117. [in Ukrainian].
6. Tymenko V. P., & Brovchenko, A. I. (2022). Rozvytok proiektno-tvorchoi obdarovanosti yestva u systemi ukrainskoi dyzain-osvity [Development of project-creative giftedness in the system of Ukrainian design education]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and development of a gifted personality. 2* (85). 13–22. [in Ukrainian].
7. Fromm E. (2014). *Maty chy buty? [To have or to be?]*. Kyiv. 222 p. [in Ukrainian].

Kovalchuk Yurii, PhD in Psychological Sciences, Leading Researcher of Giftedness Diagnostics Department of Institute of Gifted Children of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

GIFTEDNESS: FROM THE PEOPLE WAYS TO THE SCIENCE PRINCIPLES OF IDENTIFICATION

Summary.

The content of the article represents an attempt to analyze the possibility of extracting from the common

implicit and expressed ways of recognizing giftedness, which have developed and are used spontaneously in empirical social practice, the principles of scientifically proven and substantiated identification. A positive assumption about the realism of such a possibility is based on the idea of interaction between the empirical natural and scientific spheres of giftedness identification. This interaction is carried out, according to the author, thanks to the work of the mechanism of mutual infiltration of content, the effect of which is that the means of detection and evaluation of giftedness, which are used in the field of scientific identification, are developed on the basis of empirical information that was infiltrated from the field of non-scientific spontaneous identification, and those methods used in this field have undergone and are undergoing changes under the influence of content infiltration from the field of scientific identification. The extraction of information about methods of recognizing giftedness from the field of non-scientific experience is considered as a method of scientific research, the purpose of which is to verify the potential of their reliability and study the possibility of using them as scientifically based indicators of giftedness. The article contains a list of tools that are spontaneously used in the empirical practice of giftedness recognition and the extraction of which is important for their scientific analysis and processing. The list of these tools includes: empirical ideas and concepts; scientific concepts and definitions that have infiltrated the field of empirical identification of giftedness; empirical formulas for identification of giftedness; empirical, typologically – differential schemes for identification of giftedness; empirical criteria and indicators for identification of giftedness; empirical implicit or conscious images of the limits of giftedness; empirical implicit principles of identification of giftedness; empirical methods of identifying giftedness; popularized diagnostic techniques for identifying giftedness. Among the indicators of giftedness, which have a significant scientific potential, and with respect to which an act of extraction can be carried out based on a critical examination of part of the processes of spontaneous identification of giftedness, are the principles of its identification. The principles of identification of giftedness are interpreted as general theoretical and methodological guidelines, the observance of which ensures the possibility of achieving the effect of reliable identification of giftedness. Their systematic application, i.e. application according to the full list and in the set of associative connections between them, is the basis for developing means of systemic, and therefore relevant to the nature of giftedness, its identification.

Keywords: identification of giftedness; empirical spontaneous identification of giftedness; scientific identification of giftedness; means of identification of giftedness; empirical formulas of identification of giftedness; empirical, typologically – differential schemes of identification of giftedness; principles of identification of giftedness.